

Etos pracy ludzkiej w świetle katolickiej nauki społecznej a wyzwania dla emigracji polskiej w Unii Europejskiej

Słowa kluczowe: etyka, wartości, praca ludzka i jej godność, kodeks pracy, kodeksy zawodowe, emigracja

Key words: ethos, values, human work and dignity, labour code, emigration.

U źródeł pojęcia i ewolucji – *ethos* pracy

Etymologia słowa *ethos* nawiązuje do tradycji greckiej i oznacza normy społeczne i obyczajowe przyjęte w danej kulturze. Pierwotnie pojęcie to wyrażało stałe miejsce zamieszkania, a dopiero z czasem nabrało nowego znaczenia jako zwyczaj, sposób zachowania, postępowania. Semantyka tego terminu odwołuje się wprost do kategorii powinności moralnej. Co ciekawe, *ethos*, *co przyjęło się używać powszechnie (liczba pojedyncza – ethe)* występuje tu w formie liczby mnogiej, wskazując na wzajemność obyczajów, postaw i przyjmowanych norm społecznych. W tłumaczeniu łacińskim *ethos* zostaje oddane słowem *mores*, chętnie używanym również w liczbie mnogiej.

W ujęciu Marii Ossowskiej mianem *ethosu* opisuje się nie tylko zachowanie jednostek, ale i grup społecznych. Definiuje ona *ethos* jako: „styl jakiejś społeczności – ogólna, jak niektórzy proponują – orientacja jakiejś kultury, przyjęta przez nią hierarchia wartości właściwa danej grupie społecznej”¹. Ważne wydaje się tutaj odniesienie do wartości. Praca sama w sobie staje się nie tylko powinnością moralną, ale zinterioryzowaną kategorią aksjologiczną w porządku życia społecznego².

¹ Por. M. Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2011, Wstęp.

² Por. D. Grabowski, *Etyka pracy. Przekonania wartościujące pracę a zaangażowanie pracowników*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 15 n.

Dla Arystotelesa etyka – *ethos* wiąże się ściśle z Logosem /Słowem/. Zachodzi bowiem ścisła więź znaczeniowa między Słowem a *ethosem*, między retoryką a etyką. Tę myśl we współczesnej filozofii przywołał Józef Tischner mówiąc o etyce pracy i nazywając pracę, zwłaszcza w jej podmiotowym rozumieniu, *dialogiem*.

„Słowa zostają zastąpione przez wytwory ludzkiego działania. Dzięki pracy, której twórcą i adresatem jest człowiek, nabierają one znaczenia. Celem jest więc produkowanie przedmiotów znaczących, posiadających wartość. Porozumienie jest warunkiem koniecznym właściwego funkcjonowania struktur społecznych”³.

Według Stagiryty istnieją trzy zasady kształtowania *ethosu*:

- *phronesis* – używanie zdolności i rozumu,
- *arete* – cnota i dobrze usposobiona wola,
- *enouia* – dobra wola w słuchaniu.

Ethos odwołuje się tutaj w pierwszym rzędzie do osobowości i intencji mówcy, ale także do słuchacza, który zasadniczo nie jest tylko biernym interlokutorem, a cały ten proces ma charakter wartości osobowych i społecznych. Analogicznie podobny związek znajdujemy pomiędzy *ethosem* a polityką⁴.

Etyka nie może być zatem oddzielona od polityki – postulował pisarz i humanista – Thomas S. Eliot, wskazując na demokracje parlamentarne, które chętnie zaniechały wzorców moralnych. „Politycy nastawieni są na zysk, utracili więc z tradycją, przez co zerwali więź ze społeczeństwem. Główna przyczyna zła tkwi jednak w wychowaniu. Eliot krytykuje system edukacyjny za narzucenie obcych wzorców, kształtowanie nadmiernego indywidualizmu, nierozwijanie w młodych ludziach postaw moralnych. Uważał więc, że konieczne jest odejście od XIX-wiecznej kultury demokratyczno-liberalnej i wprowadzenie ładu moralnego, powrót do tradycyjnych wartości chrześcijańskich”⁵.

Tak więc *ethos* stał się pojęciem interdyscyplinarnym, związanym z dziedzinami nauk społecznych, takich jak: socjologia, pedagogika, psychologia, prawo, antropologia, teologia, politologia czy nauki o kulturze. Pojęcie *ethosu* znalazło swoje połączenie z pracą opisywaną przez wiele dziedzin nauki. Powstały swoiste kodeksy dotyczące etyki wykonywanego zawodu mające swoje odniesienie do postaw społecznych i szeroko pojętego dobra wspólnego. Kodeksy etyki zawodowej nie są *sensu stricto* normami prawnymi, jurydycznymi, ale zbiorem norm

³ G. Zywar, *Józefa Tischnera rozumienie pracy*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2011, vol. 14, nr 1, s. 83-88, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, s. 86, http://www.annales-online.uni.lodz.pl/archiwum/2011/2011_01_zywar_83_88.pdf (3.05.2018).

⁴ Por. B. Markowska, *Zwierzoczekobywatel*, „Zoon Politykon” 2010, nr 1, s. 122 n.

⁵ https://pl.wikipedia.org/wiki/T.S._Eliot, 2018.04.18, por. R. Kirk, *Eliot i kultura chrześcijańska*, http://dlibra.kul.pl/Content/24700/14_ethos1989_nr%208_Kirk.pdf (18.04.2018).

postępowania dla danej grupy zawodowej, swoistym *ethosem* środowiska pracy. Od istniejących kodeksów etyki zawodowej należy odróżnić tzw. Kodeks pracy.

„Kodeks pracy to podstawowy akt prawny, regulujący prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy. Kodeks pracy określa sposób nawiązywania i rozwiązywania stosunku pracy, naliczania, wypłacania i dochodzenia świadczeń”⁶. Kodeks ten obejmuje regulacje w zakresie prawnej ochrony pracownika, jego praw i roszczeń związanych z umową o pracę, a także regulujący umowę cywilnoprawną pomiędzy pracodawcą a pracownikiem.

W art. 10 § 1 tej ustawy czytamy: „Każdy ma prawo do swobodnie wybranej pracy. Nikomu, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie, nie można zabronić wykonywania zawodu”. W kodeksie tym podkreśla się godność pracy, co jest bardzo bliskie personalizmowi chrześcijańskiemu i koncepcji osoby ludzkiej w myśli społecznej Jana Pawła II. Mianowicie w sposób szczególnie podkreślono to w art. 111 tegoż kodeksu: „Pracodawca jest obowiązany szanować godność i inne dobra osobiste pracownika”, a w art. 113: „Jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, a także ze względu na zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy – jest niedopuszczalna”⁷.

Uspołecznienie pojęcia pracy związane jest z określonymi grupami zawodowymi i ewolucją pojęcia pracy od stanu niewolniczej pracy do wolności pracy, określenia kompetencji zawodowych – „zwiększenie dynamiki poszczególnych sektorów gospodarki” czy „paradygmat zwiększonych kompetencji w obszarze pracy”⁸.

W ewolucji *ethosu* pracy paradygmatem dla kodeksów zawodowych jest *Kodeks rycerski* odwołujący się do wartości: honoru, lojalności, etyki walki, wiarygodności, odwagi, opisywany chętnie w eposach rycerskich. Średniowieczny *Kodex rycerski* ma swoje korzenie w starożytnej tradycji greckiej⁹.

Etyka zawodu jest terminem znaczeniowo szerszym niż kodeks etyki zawodowej czy kodeks etyczno-deontologiczny danego zawodu. Kodeks jako taki „za-

⁶ Kodeks Pracy, (ujednolicony tekst prawny 2018), <http://www.regiopraca.pl/portals/prawo/ustawy/kodeks-pracy-2018-tekst-jednolity-maj-2018> (05.19.2018).

⁷ Tamże.

⁸ Por. A. Zwoliński, *Zróżnicowanie zawodowe jako przejaw dobra wspólnego*, „Labor et Educatio” 2016, nr 4, s. 252.

⁹ Por. M. Indyk, *Ethos rycerski – i polski?*, „Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1974, nr 2 (14), s. 163-168, 1974, [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1974-t-n2_\(14\)_s.163-168.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1974-t-n2_(14)_s.163-168.pdf) (2.05.2018).

wiera normy bardzo konkretne, ubrane w szatę nakazu lub zakazu. Kodeks nie zawiera więc szerokiej analizy motywacji moralnej i aksjologicznego zaplecza¹⁰. Pewnym standardem np. dla zawodów lekarskich jest przysięga Hipokratesa, a ściślej mówiąc tzw. Corpus Hipocraticum. Zagadnieniem spornym jest, czy przysięga ta jest autorstwa ojca medycyny – Hipokratesa, czy też jego szkoły znajdującej się w Egipcie około 2600 lat przed Chrystusem. Autorstwo tej przysięgi przypisuje się tutaj także Imhotepowi i lekarzom z wysp greckich.

W historii medycyny i kultury przysięga ta przypisywana jest od wieków Hipokratesowi, a w systemach społeczeństwa otwartego stanowi ciągle punkt sporny. „Liberalni bioetycy, tacy jak R.M. Veatch czy H.T. Engelhardt uważają, że treści etyczne zawarte w przysiędze Hipokratesa i w Corpus Hipocraticum są już dawno przebrzmiałe i martwe lub są zbyt ciasne dla współczesnej etyki medycznej, ze względu na to, że wywodzą się z wąskiej, neopitagorejskiej tradycji. Inni ze znanych amerykańskich autorytetów medycznych i etycznych, tacy jak E.D. Pellegrino i D.C. Thomasa twierdzą, że przysięga Hipokratesa stoi u podstaw zachodniej etyki medycznej; została ona uniwersalizowana w średniowieczu i potrzebuje obecnie rozwinięcia, uzupełnienia i odnowy¹¹.

Kodeksy etyki zawodowej pełnią nieocenioną rolę pedagogiczną, kształtującą odpowiedzialność i cnoty moralne w środowiskach zawodowych, a także stanowią punkt wyjścia w wychowywaniu i moralnej odpowiedzialności za wychowanie nowych kadr. W etyce zawodu również wielkie znaczenie ma „klauzula sumienia”¹², która zakłada poszanowanie przez pracodawcę wartości i postaw etyczno-religijnych.

W nurcie myśli marksistowskiej niechętnie aprobowano kodeksy zawodowe – etyczne, kierowano się zasadą, że moralność to nadbudowa do materializmu praktycznego¹³.

Współczesne opisy zawodów i kategoryzacje grup zawodowych obejmują 200 pozycji, wśród których wyróżnia się trzy grupy zawodowe, a mianowicie rolnictwo, usługi i sektory intelektualnej pracy cybernetycznej¹⁴. Zainteresowanie etosem pracy w czasach nowożytnych było następstwem industrializacji i następ-

¹⁰ A. Sikora, *Pojęcie, rozwój i struktura polskich kodeksów etyki lekarskiej na tle etyki zawodowej*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2002, t. 13, s. 5, https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/8488/1/08_Adam_Sikora_Pojęcie%2C%20rozwój%20i%20struktura%20polskich%20kodeksów%20etyki_95-109.pdf (2.05.2018).

¹¹ T. Biesaga, *Przysięga Hipokratesa a etyka medyczna*, https://www.mp.pl/etyka/podstawy_etyki_lekarskiej/29283,przysiega-hipokratesa-a-etyka-medyczna (19.05.2018).

¹² A. Zwoliński, *Zróżnicowanie zawodowe...*, s. 258.

¹³ Por. A. Sikora, *Pojęcie, rozwój...*, s. 8.

¹⁴ A. Zwoliński, *Zróżnicowanie zawodowe...*, s. 252 n.

stwem tego zjawiska na rynku pracy, a także odniesienia w relacjach pracodawca – pracownik.

W źródłosłowie słowa *praca* wyraża się czynność związana z trudem, móżdżem, ale również i wielkość człowieka jako podmiotu pracy w przekształcaniu natury w kulturę, co nawiązuje wyraźnie do Księgi Rodzaju¹⁵.

Ethos pracy na gruncie badań socjologicznych zapoczątkowuje przełomowe dzieło niemieckiego filozofa, socjologa i polityka – Maksa Webera: *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1904–1905). Protestantcki model etyki pracy, jego normatywne odniesienie do religii jako systemu wartości społecznych staje się kamieniem milowym w literaturze przedmiotu. Praca Webera również poddawana była ostrej krytyce, jako że opierała się w znacznym stopniu na nauczaniu kaznodziejów protestanckich, czyli była zakotwiczona w religii. *Ethos* pracy, ściśle wiążący się z religią, według samego autora miał istotny wpływ na rozwój kapitalizmu i przedsiębiorczości prywatnej¹⁶. W odróżnieniu od katolicyzmu, środowiska protestanckie i kalwińskie przyczyniły się do ukształtowania nowoczesnej gospodarki rynkowej. Weber swoją tęgę udowadniał na podstawie analizy sekt protestanckich w Ameryce.

„Specyficznie, protestantyzm sprzyja następującym zwyczajom, które z kolei sprzyjają kapitalizmowi: ciężka praca, która jest czynnością na chwałę Boga, dążenie do nieustannego powiększania majątku (kapitału), czyli moralny nakaz dążenia do bogactwa, majątek (bogactwo) nie powinny być konsumowane – ascetyczny styl życia i związana z nim redukcja wydatków pieniężnych do niezbędnego minimum, oraz zachowania ułatwiające zaufanie w kontaktach gospodarczych, takich jak: pracowitość, rzetelność, dotrzymywanie zobowiązań, uczciwość w transakcjach handlowych. Jednocześnie należy podkreślić, że protestantyzm równocześnie potępia lenistwo i beczynność jako grzech, tym samym bogactwo nie zwalnia od obowiązku pracy”¹⁷. Kalwińska koncepcja „wezwania”,

¹⁵ Por. *Lexikon für Theologie und Kirche*, (red.) M. Buchberger, Herder, Freiburg 1957, s. 802 n.

¹⁶ „Aby przeanalizować związki pomiędzy podstawami religijnymi ascetycznego protestantyzmu, a zasadami ekonomicznej codzienności, konieczne jest zajęcie się zwłaszcza 5 tekstami teologicznymi, które powstały na podstawie doświadczeń duszpasterskich. Bowiem w czasach, kiedy tamten świat był wszystkim, a od dopuszczenia do sakramentu wieczerzy zależała pozycja społeczna chrześcijanina, kuratela duchownego i dyscyplina kościelna oraz kazania wywierały wpływ, którego – jak wynika z tych wszystkich *consilia, casus conscientiae* itp. – człowiek współczesny nie jest sobie w stanie wyobrazić. Dochodzące do głosu w praktyce siły religijne były czynnikami kształtującymi w decydującej mierze „charakter narodowy”. M. Weber, *Etyka protestancka a duch kapitalizmu* (rozdział III. *Asceza i duch kapitalizmu*), <http://coin.wne.uw.edu.pl/mbrzezinski/teaching/HE1/Teksty/WeberEtyka.pdf> (2.05.2018).

¹⁷ *Etyka protestancka*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Etyka_protestancka_a_duch_kapitalizmu (3.05.2018).

powołania do gromadzenia kapitału, podniosła zwykłą pracę zawodową, która jest częścią powołania danej osoby, do poziomu powinności religijnej. Praca, a także zapał, z jakim jest ona wykonywana, jest wyrazem urzeczywistniania się wiary, a nie tylko zwykłym sposobem zaspokojenia materialnych potrzeb.

Praca i zysk nie mają na celu jedynie przynosić osobistą korzyść. Kapitalista jest zawsze zarządcą darów Bożych, a jego obowiązkiem jest powiększać swój kapitał¹⁸ i spożytkować zgromadzony kapitał dla dobra całego społeczeństwa, zatrzymując dla siebie tylko tyle, ile jest niezbędne do zaspokojenia własnych potrzeb. To także do zawodowej aktywności człowieka odnoszą się słowa św. Pawła: „Cokolwiek czynicie, z serca wykonujcie, jak dla Pana, a nie dla ludzi” (Kol 3, 23).

Należy tutaj podkreślić, że dzisiejsze wzorce dla *ethosu* pracy mają wyłączyć normatywność, mają być jak najbardziej światopoglądowo neutralne.

„W dawnych społecznościach nie rozpatrywano pracy jako źródła moralności – najwyżej był to sposób pokuty, ekspiacji za grzech. W średniowieczu rozdzielano »doskonałość dzieła« (*perfectio operis*) i »doskonałość działającego« (*perfectio operantis*). Człowiek pracujący mógł być doskonały niezależnie od wartości pracy, którą wykonywał. Obecnie jednak na nowo przyjmuje się, że między dobrą pracą a wartością moralną wykonawcy zachodzi jakieś sprzężenie zwrotne. Wartość moralna przechodzi w dobro dzieła, a dobre dzieła rzutują na moralność wykonawcy”¹⁹.

W dzisiejszej kulturze pojawia się chętnie używane w sieci cybernetycznej czy mediach pojęcie – etyka biznesu. Jest ono również przedmiotem wykładów na wielu uniwersytetach i w szkołach menedżerskich. Peter Durcker próbuje znaleźć odpowiedź w sporze o definicję tego niejednoznacznego pojęcia i pyta retorycznie, czy etyka biznesu „jest kolejną przelotną modą i najnowszą wersją starego i okrutnego amerykańskiego sportu polegającego na zawłaszczeniu biznesu?”²⁰.

¹⁸ „Zum Reformationstag: Es gibt eine protestantische Utopie des Berufs und der Arbeitsmoral. Das katholische Rom ist beim 11. Gebot – »Sei produktiv!« etwas zurückhaltender”, G. Wegner, *Arbeit als Liebe. Ethos*, „Der Tagesspiegel“ 31.10.2015. (tł. „Od czasów Reformacji powstała utopia dotycząca wykonywanych zawodów i moralności związanej z pracą. Katolicki Rzym do tzw. „Jedenastego przykazania – »Bądź produktywny!« odnosi się powściągliwie”).

¹⁹ A. Zwoliński, *Praca zawodowa a dobro wspólne*, Konferencja *Uniwersalizm pracy ludzkiej*, „Labor et Educatio” 2016, nr 4, s. 245–262, za: Cz. S. Bartnik, *Praca jako wartość humanistyczna*, Lublin 1991, s. 20–25. Por. Papieska Komisja Biblijna, *Biblia a moralność. Biblijne korzenie postępowania chrześcijańskiego*, tłum. R. Rubinkiewicz, Verbum, Kielce 2009, s. 176–188; J. Wiśniewski, *Etos chrześcijańskiego przedsiębiorcy*, [w:] S.H. Zaręba, A. Wysocki (red.), *Przedsiębiorczość i obywatelskość w perspektywie katolickiej nauki społecznej*, Wyd. UKSW, Warszawa 2015, s. 125–139.

²⁰ P. F. Drucker, *Kłopoty z „etyką biznesu”*, [w:] L. Ryjan CSV, J. Sójka (red.), *Etyka biznesu. Z klasyki współczesnej myśli amerykańskiej*, W drodze, Poznań 1997, s. 275.

Manipulacja i stosowanie efektywnego ethosu²¹ dyktowanego przez organizacje nadrzędne, tak naprawdę nie mają wiele wspólnego z etyką normatywną, odwołującą się do obiektywnych wartości i prawa naturalnego w przeciwbiorczości i życiu gospodarczym. Tak naprawdę pracownik staje się tu marionetką w rękach wielkich korporacji i spółek.

Nauka społeczna Kościoła a *ethos* pracy

Do czasów promulgacji encykliki *Rerum Novarum* Kościół określał społeczną doktrynę na podstawie nauki Ojców Kościoła – św. Tomasza z Akwinu czy encykliki Benedykta XIV *Vix Prevenit* z 1745 roku, podejmującej problem lichwy, oraz Piusa IX *Quanta cura* z 1863 roku, dotyczącej kwestii społecznych.

Nowość encykliki *Rerum Novarum* (1891) polegała na obronie kwestii robotniczej, określeniu zadań państwa do rynku pracy, poszanowaniu godności i praw pracowniczych, a przede wszystkim prawa do tworzenia stowarzyszeń zawodowych. Papież Leon XIII podjął tu zdecydowaną krytykę liberalnego kapitalizmu opartego na indywidualistycznej koncepcji człowieka, prowadzącej w konsekwencji do rozdzielania pracy i kapitału, jak i fałszywych rozwiązań socjalizmu w kwestii robotniczej.

„Prawda o człowieku podkreśla różnicę między dwoma „elementami” rynku: pracą człowieka i kapitałem, w rozwijającym się kapitalizmie bowiem oba czynniki produkcji traktowano, co najwyżej, na równym poziomie. W początkach kapitalizmu możemy mówić nawet, iż kapitał był ważniejszy niż robotnik. Ważne jest tu również stanowisko Kościoła, które podkreślał sam papież w tejże encyklice, mówiące o konieczności pracy człowieka i jej funkcjach osobowościowych i zbawczych. W dziedzinie życia społecznego, nauka katolicka sprzeciwia się zdecydowanie socjalistycznej tezie o naturalnym konflikcie dwóch klas: bogatych i proletariatu oraz nieustannej walce między nimi. Stwierdza ona jednoznacznie, iż obie te grupy niezmiennie się potrzebują i »ani kapitał bez pracy, ani praca bez kapitału istnieć nie może«” (RN 15)²².

Państwo, Kościół i stowarzyszenia stają się kluczowe dla *ethosu* pracy. Mają swoją niezbywalną rolę w kształtowaniu i wychowywaniu do etyki zawodowej,

²¹ Por. ibidem.

²² R. Krupa, *Myśl społeczna Leona XIII. Jej wpływ na rozwój społeczeństw i wyłonienie się nowych problemów*, „Symposium” 1999, nr 2/5, s.18, [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Symposium/Symposium-r1999-t3-n2\(5\)/Symposium-r1999-t3-n](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Symposium/Symposium-r1999-t3-n2(5)/Symposium-r1999-t3-n) (12.05.2018). (Według ankiety z 1839 r. przeprowadzonej we Francji przez Akademię Nauk Moralnych i Politycznych dzień pracy wynosił od 14 do 17 godzin, nawet dla dzieci i kobiet. Zdarzały się przypadki i 18-godzinnego dnia pracy dzieci).

a także zabezpieczają środowisko pracy przed degradacją człowieka jako podmiotu pracy.

Papież Paweł VI w swoim Orędziu podczas Audyencji Generalnej 1 maja 1968 roku mówił: „W ostatnich wiekach powstała przepaść pomiędzy psychologią pracy a psychologią religii. Ta przepaść miała wielki społeczny wydzźwięk i dziś jeszcze trzyma ona z daleka od wiary tak wielkie rzesze mężczyzn i kobiet, dla których praca jest nie tylko działalnością zawodową, ale także i kwalifikacją duchową, wyrazem i najwyższym pojęciem o życiu, tak różnym od pojęcia chrześcijańskiego. Jest to jedno z największych nieporozumień, jakie każdy powinien obecnie móc sam rozwiązać, nie tylko dla dobra prawdy, ale i dla samej pracy i pracowników, których życie nacechowane jest przez trud i działalność produkcyjną. W istocie, myśl chrześcijańska – zatem Kościół – uważa pracę za wyraz uzdolnień ludzkich, nie tylko fizycznych, ale i duchowych, nadających pracy ludzkiej piętno osobowości ludzkiej; uważa ją więc za czynnik postępu, doskonalenia osoby, korzystny w dziedzinie ekonomicznej i społecznej. Praca jest wyrazem normalnych uzdolnień fizycznych, moralnych i duchowych, talentu, geniuszu ludzkiego, geniuszu produkcji i doskonalenia. Wyraża jego podstawową pedagogię, poziom jego rozwoju. Posłuszna jest pierwotnemu zamiarowi Boga – Stworzyciela, który chciał, by człowiek badał, zdobywał, opanowywał ziemię z jej skarbami, energią i tajemnicami”²³.

Konkluduje Papież Paweł VI, że każda uczciwa działalność ludzka jest niezbywalnym prawem i rzeczą świętą, a także postuluje godne warunki pracy dla pracownika. Wyraził to także w następujących słowach: „Trzeba ustanowić w pracy sprawiedliwość, która podstawia w miejsce jej aspektu żmudnego i poniżającego, aspekt naprawdę ludzki, mocny, wolny, radosny, zdobywania dóbr, nie tylko materialnych – tych dóbr, które zapewniają życie godne i zdrowe, ale wyższych dóbr kulturalnych, rozrywek, uprawnionej radości życia i nadziei chrześcijańskiej”²⁴.

Przełomowym i jakże obszernym dla katolickiej nauki społecznej stało się nauczanie świętego Jana Pawła II. *Ethos* pracy był mu szczególnie bliski, a zwłaszcza godność i prymat osoby ludzkiej w odniesieniu do etyki społecznej, związanej z szerokim znaczeniem zagadnienia pracy ludzkiej. Polemika z marksizmem i teologią wyzwolenia stała się kluczem do zrozumienia prymatu człowieka jako podmiotu pracy i jego pierwszeństwa przed kapitałem. Głęboki antropocentryzm i personalizizm towarzyszy nie tylko encyklice *Laborem exercens*.

²³ Papież Paweł VI, *Rozważania w czasie Audyencji Generalnej*, 01.05.1968, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/audyencje/ag_01051968.html (20.05.2018).

²⁴ Ibidem.

Już w pierwszej swojej encyklice, Jan Paweł II zwraca uwagę, że człowiek we współczesnej kulturze jest niewolnikiem niesprawiedliwych stosunków społecznych²⁵.

„Człowiek współczesny spotyka się z nowymi formami niewolnictwa społecznego i psychicznego. Zagrożeniem dla niego jest nadużywanie władzy przez systemy totalitarne, które gwałcą prawa człowieka. Dlatego »w praktyce jesteśmy świadkami obozów koncentracyjnych, gwałtów, tortur, terroryzmu, a także różnorodnych dyskryminacji«” (RH, 17)²⁶.

Konflikt między pracą a kapitałem i człowiekiem nazywa Papież Jan Paweł II wprost błędem antropologicznym. Pisze on z całą stanowczością: „Błąd socjalizmu ma charakter antropologiczny. Rozpatruje on bowiem pojedynczego człowieka jako zwykły element i część organizmu społecznego, tak że dobro jednostki zostaje całkowicie podporządkowane działaniu mechanizmu ekonomiczno-społecznego [...]. Skutkiem tej błędnej koncepcji osoby jest deformacja prawa, które określa zakres wolności człowieka, a także sprzeciw wobec własności prywatnej. Człowiek bowiem, pozbawiony wszystkiego, co mógłby »nazwać swoim« oraz możliwości zarabiania na życie dzięki własnej przedsiębiorczości, staje się zależny od maszyny społecznej i od tych, którzy sprawują nad nim kontrolę”²⁷.

Marksizm, odwołując się do filozofii Feurbacha i Hegła, wprowadza pojęcie alienacji człowieka przez pracę w systemie kapitalistycznej gospodarki rynkowej. Zniesienie więc własności prywatnej i uspołecznienie środków produkcji według tej doktryny daje nowe szanse materialnego rozwoju i masowego przekształcania natury w kulturę.

Papież Jan Paweł II stoi tu jednoznacznie na stanowisku personalizmu chrześcijańskiego przypominając o godności osoby ludzkiej i podkreślając służebność wszelkich działań ekonomicznych wobec podmiotu pracy – osoby ludzkiej.

„Znaczy to tylko, że *pierwszą podstawą wartości pracy jest sam człowiek* – jej podmiot. Wiąże się z tym od razu bardzo ważny wniosek natury etycznej: o ile prawdą jest, że człowiek jest przeznaczony i powołany do pracy, to jednak nade wszystko praca jest »dla człowieka«, a nie człowiek »dla pracy«. We wniosku tym dochodzi prawidłowo do głosu pierwszeństwo podmiotowego znaczenia pracy przed przedmiotowym. W tym sposobie rozumienia, zakładając, że różne prace

²⁵ Por. Papież Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor Hominis*, 20.

²⁶ Z. Skrobicki, *Antropocentryzm w nauczaniu społecznym papieża Jana Pawła II*, „Studia Włocławskie” 2015, nr 17, s. 4, http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Wloclawskie/Studia_Wloclawskie-r2015-t17/Studia_Wloclawskie-r2015-t17-s277-294/Studia_Wloclawskie-r2015-t17-s277-294.pdf (19.05.2018).

²⁷ Papież Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus Annus*, 13.

spełniane przez ludzi mogą mieć większą lub mniejszą wartość przedmiotową, trzeba jednak podkreślić, że każda z nich mierzy się nade wszystko *miarą godności* samego podmiotu pracy, czyli osoby: *człowieka, który ją spełnia*²⁸.

Tak więc praca ma wymiar sprawczy, wiąże się z aktywnością człowieka jako zasadniczego podmiotu wszelkiego działania.

Temat *ethosu* pracy znajdujemy przede wszystkim w społecznym nauczaniu Prymasa Polski, kardynała Stefana Wyszyńskiego. Prymas przemawiał do różnych grup zawodowych, wskazując na specyfikę powołania. I tak na przykład do miłośników muzyki i śpiewu wołał na Jasnej Górze: „Prawdziwie najmilsi moi jesteście powołani, bo trudno Waszą pracę nazwać zawodem. To nie jest zawód w ścisłym tego słowa znaczeniu. W zawodzie człowiek ubiega się o dobro danego działu pracy, łącząc to z nadzieją dobra ekonomicznego. Tymaczsem wiecie, że na waszym polu cele te nie są najważniejsze[...]. Gdybyście chcieli szukać dostatniego życia, na pewno znaleźlibyście się w innych zawodach[...]²⁹.

Czy w innym miejscu, Prymas Tysiąclecia mówił do środowisk medycznych: „Lekarze, profesorowie, farmaceuci, którym przypadło w udziale służyć człowiekowi, jak Chrystus mu służył [...]. Na świecie są trzy rodzaje ludzi, z powołania których wynika obowiązek bronięcia człowieka, nawet za cenę osobistego niebezpieczeństwa: kapłan, lekarz i żołnierz. Im wszystkim nie wolno, nawet wobec osobistego zagrożenia, opuścić człowieka, który oczekuje ich pomocy. Zawsze muszą być na posterunku, gotowi zapomnieć o sobie, by służyć innym, chociażby za cenę własnego życia”³⁰.

Obrona życia ludzkiego i prymat osoby przed ekonomią są dla Prymasa oczywiste i niezbywalne: „Od dawna kultura toczyła spór: prymat rzeczy czy prymat osoby? Już Średniowiecze w pismach Tomasza z Akwinu ustanowiło problem: res–persona. Nie można poświęcić osoby dla rzeczy! Nie można sięgać po życie ludzkie dlatego, że wymaga tego porządek ekonomiczny! Nie można sięgać po życie ludzkie dlatego, że wymaga tego porządek ekonomiczny! Nie można dla

²⁸ Papież Jan Paweł II, Encyklika *Laborem Exercens*, 6; por. A. Solak, *Człowiek jako podmiot pracy w Laborem Exercens Jana Pawła II*, „Forum Pedagogiczne UKSW” 2011, nr 1; „Praca ludzka jest więc równocześnie tranzytywna, jak i intranzytywna. Jest tranzytywna w znaczeniu pozapodmiotowym, szukając wyrażenia lub efektu w świecie zewnętrznym, i w ten sposób obiektywizuje się w jakimś produkcie. Intranzytywna jest zaś w wymiarze, w którym pozostaje w podmiocie, określa jego wartość i jakość... Człowiek więc, pracując, nie tylko wypełnia jakieś czynności, ale również w pewien sposób realizuje samego siebie i staje się samym sobą”.

²⁹ Prymas Tysiąclecia, *Jasna Góra, Bazylika*, 25.09.1958 r. [w:] *Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski, Uświęcenie pracy zawodowej*, „Société d’Éditions Internationales”, Paris 1963, s. 286 n.

³⁰ Prymas Tysiąclecia, *Abyście byli mężni i niezłomni, Kazanie na zakończenie rekolekcji lekarzy*, Warszawa, Kościół Sióstr Wizytek, 03.04.1960 r. [w:] *Stefan Kardynał Wyszyński...*, s. 193.

ratowania porządku ekonomicznego dyktować gromadnych, masowych wyroków śmierci i zmuszać ludzi do jej zadawania³¹.

Prymas Tysiąclecia wypracowuje takie pojęcia, jak: teologia pracy, teologia chleba, analizując pojęcie godności pracy w konfrontacji z systemem totalitarnym odwołującym się do walki klas. „Uwzględniając w procesie wychowania powyższe cechy człowieka pracy, należy mieć na uwadze rozumienie pracy przez Wyszyńskiego w społecznym jej wymiarze. Praca jest jego zdaniem »służbą społeczną«. Píše on: »Praca, ucząc nas miłości, poczucia zależności, pokory, skłania nas do wzajemnej użyteczności, tworzy społeczność ludzką. W społeczności tej praca zyskuje nowe możliwości rozwoju dla siebie przez uzgadnianie, podział, spotęgowanie zespolonych wysiłków ludzkich. Oto więc społeczna braterstwa ludzi przez pracę«³².

Profesor Czesław Strzeszewski zwraca uwagę, że głos Prymasa Tysiąclecia jest upomnieniem się o sprawiedliwość i solidarność w walce o godną pracę, która stoi u podstaw personalizmu chrześcijańskiego i prymatu osoby przed kapitałem. „Nauka o pracy prymasa zwraca się nie tylko do pracodawców i państwa odpowiedzialnych za układ stosunków pracy, a więc – jak to określa encyklika *Laborem exercens* (nr 17) – do pracodawcy »bezpośredniego« i »pośredniego«, lecz i do samego pracownika, stawiając przed nim wzór pracy ukształtowanej »cnotami pracy«, do których należą: cierpliwość w pracy, nieskwapliwość w pracy, wytrwałość i stałość w pracy, sumienność i pilność w pracy, cichość w pracy, umiejętność współpracy³³.

Współczesny głos społeczny na rzecz ubogich i wykluczonych, podejmuje papież Franciszek: „Może w związku z tym zrodzić się niebezpieczeństwo – w pewnym sensie paradoksalne – że w imię praw człowieka dochodzi do ustanowienia nowoczesnych form kolonizacji ideologicznej silniejszych i bogatszych kosztem najbiedniejszych i najsłabszych. Jednocześnie należy pamiętać, że tradycje poszczególnych narodów nie mogą być uznane za pretekst do zaniedbywania niezbędnego poszanowania podstawowych praw zawartych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka³⁴.

Papież Franciszek jako adwokat ubogich upatruje źródła niesprawiedliwości społecznej w globalizmie, a co za tym idzie, w neokolonializmie i neoliberalnej

³¹ Ibidem, s.195.

³² J. M. Łukasik, *O wartości pracy. Recepcja myśli społecznej Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Labor et Educatio” 2013, nr 1, s. 36 n.

³³ Cz. Strzeszewski, *Etos pracy ludzkiej w nauce Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1982, t. X, s. 23.

³⁴ Papież Franciszek, *Przemówienie do Korpusu Dyplomatycznego z okazji Nowego Roku*, 08.01.2018, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/cd-lev_08012018.html (18.05.2018).

filozofii społecznej³⁵, sprowadzającej człowieka i niejednokrotnie go redukującej do *homo economicus*³⁶.

Zdaniem papieża Franciszka jest to ekonomia, która nie pomnaża dobra wspólnego, a wręcz przeciwnie, prowadzi do głębokiej polaryzacji społecznej, stwarza celowy i ideologiczny podział bogatych społeczeństw i peryferii szeroko pojętego ubóstwa i nędzy. Jakim kryterium zatem kieruje się taka ekonomia? Jest to w konsekwencji nie ekonomia dobra wspólnego, ale „ekonomia, która zabija”³⁷.

W Parlamencie Europejskim mówił papież Franciszek w 2014 roku: „Ojcowie założyciele przypominają nam, że Europa nie jest zbiorem zasad, podręcznikiem protokołów i procedur, których należy przestrzegać. Jest ona życiem, szczególnym pojmowaniem człowieka, wychodząc od jego transcendentnej i niezbywalnej godności[...]. Europa odnajduje nadzieję, gdy otwiera się na przyszłość. Gdy otwiera się na ludzi młodych, otwierając im poważne perspektywy edukacji, realną możliwość włączenia w świat pracy. Kiedy inwestują w rodzinę, która jest pierwszą i podstawową komórką społeczeństwa. Kiedy szanuje sumienie i ideały swoich obywateli[...].”³⁸.

***Ethos* pracy a wyzwania Polonii na emigracji w Unii Europejskiej**

Pomimo trudności w określeniu dokładnych danych statystycznych, odnotowujących polską populację za granicą, jako że państwa przyjmujące często nie weryfikują poprawnie danych emigrantów, domniemywa się, że ok. 2 mln 397 tys.

³⁵ Por. A. Szulczyński, *Education to the “integral ecology”*. Focus on the social teaching of Pope Francis and his encyclical „*Laudato si*”, „*Studia Socialia Cracoviensia*” 8, 2016, nr 1 (14), s. 205–207.

³⁶ Samo łacińskie pojęcie *homo oeconomicus* zostało po raz pierwszy użyte przez Vilfreda Pareto, natomiast w wersji angielskiej (*economic man*) przez Johna Kelleasa Ingrama, [w:] *A History of Political Economy*, Black, Edinburgh 1888, funkcjonuje w klasyce ekonomii, w teorii indywidualistycznej Adama Smitha, a jako opisywany model społeczny (pewna figura abstrakcyjna) przez T. S. Milla. Stosuje on w swojej interpretacji model hedonistyczny i materialistyczny człowieka, który instynktownie dąży do bogacenia się. Moralność i *ethos* schodzi tu niejako na drugi plan. Taki model *homo economicus* pozwala prognozować i diagnozować rynek pracy i gospodarkę. Por. H. Grzesiuk, *Powstanie i ewolucja modelu Homo economicus*, „*Roczniki Ekonomii i Zarządzania*” 2014, t. 6, nr 42, s. 257.

³⁷ Por. A. Torielli, G. Galeazzi, *This Economy kills. Pope Francis on Capitalism and Social Justice*, Liturgical Press, Edizioni Piemme Spa, tł. D.S. Yocum, Milano 2015.

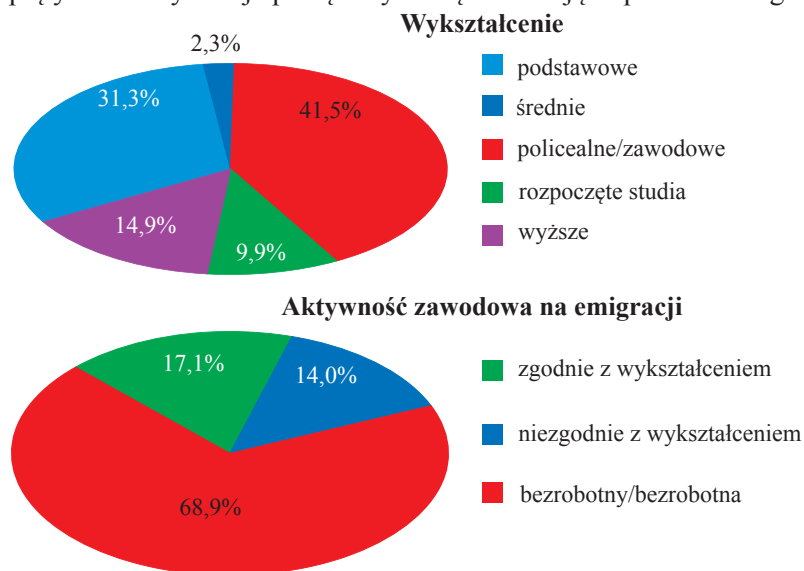
³⁸ *Pope Francis to The European Parliament*, Strasbourg, France, 25 November 2014, https://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/november/documents/papa_francesco_20141125_strasbourg_parlamento_europeo.html (6.05.2018).

Polaków przebywało za granicą w roku 2015, w tym 2,1 mln w Europie³⁹. Należy zaznaczyć, że ustalenia te są nieściśle ze względu także na emigrację wahadłową.

Liczba polskich emigrantów w Niemczech wzrosła w stosunku do roku 2014 o 7% (35 tys.) i Wielkiej Brytanii o 5,1% (35 tys.). W Wielkiej Brytanii w 2016 roku odnotowano 1,02 mln Polaków, w skali roku populacja ta wzrosła aż o 816 tys., a o 111 tys. w Irlandii⁴⁰.

W świetle badań nad emigracją przeciętny przedział wiekowy to 21–35 lat. Tacy emigranci zwykle są u początku swej kariery zawodowej. Wykonywana przez nich praca często nie jest zgodna z wykształceniem, jak wskazują badania aż w prawie 75%; własna działalność to tylko około 10%. Większa część zatrudniona pozostaje w sektorach prywatnych, w budownictwie, rolnictwie, przetwórstwie spożywczym i usługach.

Znaczna większość polskich emigrantów legitymuje się wykształceniem wyższym i w ponad 70% przypadków wykonuje swoją pracę poniżej standartów zawodowych i zdobytych kwalifikacji, często jako pracownicy fizyczni; tylko co piąty Polak wykonuje pracę umysłową. Pokazują to poniższe diagramy⁴¹.

Rysunek 1. Emigranci polscy pod względem wykształcenia i wykonywanego zawodu

³⁹ Por. GUS, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.>, por. w: <https://tvn24bis.pl/ze-swiate,75/gus-liczba-emigrantow-z-polski-wzrosla-w-niemczech-i-wlk-brytanii,673906.html>, (2018.05.03).

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Diagramy na podstawie badań ankietowych własnych nad emigracją Polonii po wejściu do Unii Europejskiej przeprowadzonych w Szkocji.

Prawie 80% pracuje na pełnym etacie, około 5% nie pracuje i korzysta z tzw. benefitów socjalnych. W prowadzonych badaniach dowodzi się przeciętne poczucie odpowiedzialności zawodowej. Jedynie 15% emigrantów, tj. co siódmy emigrant przywiązuje istotną, dużą wagę do wykonywanej pracy⁴².

Pytania generalnie o wartości i *ethos* pracy ujawniają ambiwalentne odpowiedzi respondentów. I tak „analiza odpowiedzi emigrantów na pytanie, czym jest dla nich praca, wykazała, że dominuje przekonanie, iż warto być pracowitym (85,0% wskazań), wykonywać swoją pracę z sercem, nawet jeśli nie jest specjalnie znacząca (78,8%), praca nadaje sens ludzkiemu życiu (69,9%) [...]. Pracowitość stanowi konieczny warunek w życiu zawodowym (61,1% odpowiedzi)”⁴³.

Pomimo charakteru emigracji zarobkowej, prawie powszechne wśród emigrantów dominuje przekonanie, że praca ma wymiar etyczny, moralny. Wraz z pracą na emigracji, co także należy zaznaczyć, pojawiają się trudności związane z samą pracą, tj. często wysokie wykształcenie emigrantów i nieadekwatne zatrudnienie w sektorach, które pomniejszają zdolności samorealizacji, jak i zawodowego spełnienia⁴⁴. Również zjawiska często ukazywane w psychologii pracy towarzyszą emigracji, takie jak wypalenie zawodowe czy na przeciwnym biegunie można znaleźć pracoholizm⁴⁵, a także inne patologie pracy. Jest wśród nich dyskryminacja w rekrutacji pracy ze względu na pochodzenie etniczne oraz przemoc w wymiarze werbalnym i fizycznym.

W świetle badań przeprowadzonych w 15 krajach Unii Europejskiej 6 mln pracowników, co stanowi 4% ogółu, doznaje w miejscu pracy przemocy fizycznej,

⁴² Por. R. Bera, *Poczucie odpowiedzialności zawodowej osób migrujących zarobkowo, perspektywa pedagogiczna*, Wyd. UMCS, Lublin 2012, s. 137–140.

⁴³ Ibidem, s. 139.

⁴⁴ „Niepokojącym skutkiem zjawiska migracji, wpływającym na rynek pracy w kraju wysyłającym, jest utrata ludzi wykształconych i uzdolnionych (tzw. *brain drain*). W miejscu migracji zarabiają oni o wiele więcej niż w kraju macierzystym. Dochodzi więc do sytuacji, kiedy to państwo najpierw opłacało edukację przyszłych lekarzy, informatyków czy inżynierów, a ci po skończeniu nauki wyjeżdżają napędzać gospodarkę innego kraju. Odwrotnie ma się sytuacja dla krajów przyjmujących. Dla nich imigracja stanowi źródło taniej siły roboczej, której nie trzeba edukować i motywować do pracy”. P. Cymanow, *Spoleczne i ekonomiczne konsekwencje migracji zewnetrznych mieszkanców obszarów wsi*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2010, nr 10(25), z. 1, s. 33–40.

⁴⁵ „Termin pracoholizm został po raz pierwszy użyty przez psychologa Wayne Oatesa w 1968 r., przez analogię do alkoholizmu”, czyli Homo Faber, w: Homo Faber, czyli pracoholik. Pracoholizm zaczyna sie już w szkole, <https://www.polskieradio.pl/7/5098/Artykul/1907489>, audycja „Eureka”, redakcja Artur Wolski (19.05.2018).

natomiast 12 mln, co stanowi 8% ulega mobbingowi, a 2% to ofiary przemocy seksualnej⁴⁶.

Warto powiedzieć, że mobbing występuje w różnych formach (w języku angielskim *abuse, harm, harassment, stalking*), jako mobing czynny – powtarzanie czynności i aktów przemocy, czy mobing bierny wyrażający się w lekceważeniu pracownika i jego potrzeb.

Wśród ofiar dyskryminacji znajdują się podatne osoby z grupy ryzyka (osoby z depresją, z jakimś szczególnym bagażem/obciążeniem psychicznym itp.).

Mobbing w pracy to systematyczne, powtarzające się zachowania naruszające godność osobistą, oczernianie, zniszczenie poczucia wartości, opisany po raz pierwszy przez szwedzkiego psychoterapeutę i lekarza w 1984 roku – Heiniza Leymanna. Był on niewątpliwie prekursorem badań związanych z przemocą w miejscu pracy⁴⁷.

Mobbing może mieć postać złożoną. Wyróżnia się wiele jego postaci, a wśród nich mobing pochyły (przełożony przeciw podwładnemu), poziomy (pracownik przeciw pracownikowi) czy pionowy (pracownik przeciw przełożonemu). Niejednokrotnie dyskryminacja, przemoc, agresja wobec emigrantów odbierających pracę lokalnej społeczności, odebranie poczucia wartości zawodowej prowadzą do desperacji, depresji i głębokich, często trwałych zaburzeń natury psychicznej, a także w wielu wypadkach ostatecznie do samobójstwa. Polski Konsulat obliczył, że w Anglii i Walii przynajmniej raz w roku któryś z polskich emigrantów popełnia samobójstwo. Samobójstwa stanowią aż 32,5% wszystkich zgonów na Wyspach⁴⁸.

Praca zarobkowa na emigracji, co należy także mocno podkreślić, jest zwłaszcza dla młodego pokolenia w większości doświadczeniem pozytywnym – zmierzania się z rzeczywistością nowej kultury, języka, jest próbą samorealizacji. Wielu emigrantów podnosi swoje kwalifikacje zawodowe bądź przez programy rządowe ma możliwość przekwalifikowania, zdobycia kwalifikacji w innym zawodzie. Praca oraz „współpraca”⁴⁹ pełni rolę integracyjną w stosunkach społecznych. Takie doświadczenie społeczne rodzi solidarność w wymiarze wielokulturowości

⁴⁶ Por. GUS, w: <https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/838490/Mobbing.pdf/d1cdfcbdf5b5-45f4-a7df-3740fb1ae8ae?t=1406647049000> (18.05.2018). (badania powyższe przeprowadzono w 15 krajach Unii Europejskiej).

⁴⁷ H. Leymann, *The content development of mobbing at work*, „European Journal of Work and Organizational Psychology” 1996, no 5 (2).

⁴⁸ Por. M. Słupska, *Niepokojący wzrost liczby samobójstw w UK*, www.mojawyspa.co.uk/artykuly/33458/Niepokojacy-wzrost-liczby-samobojstw-w-UK (19.05.2018).

⁴⁹ Terminem „współpracy” posługuje się wspomniany na początku artykułu filozof Józef Tischner.

i inkulturacji⁵⁰ i otwiera nowe perspektywy pracy dla emigrantów, jak i horyzonty światopoglądowe w relacjach społecznych⁵¹.

Praca na emigracji ma również duże znaczenie w rozwoju osobowości – stymuluje proces kreatywności i dezintegracji pozytywnej.

W stosunkowo niedawno opublikowanej książce *Wojna o pracę*, autor ks. prof. Andrzej Zwoliński uwzględniając proces globalizacji prognozuje i wysuwa następujące wnioski: „Na świecie żyje 7 mld ludzi, z których 5 mld to osoby dorosłe w wieku powyżej 15 lat, a więc w »wieku produkcyjnym«. Wśród tych 5 mld pracuje albo chce pracować 3 mld i dążą do pracy uregulowanej i pełnym wymiarze czasu. Lecz obecnie jest na świecie jedynie 1,2 mld miejsc pracy o takich cechach (praca legalna, w pełnym wymiarze i uregulowana). Brakuje zatem 1,8 mld miejsc pracy, które trzeba utworzyć. W tej sytuacji rodzi się olbrzymie wyzwanie dla stabilności świata, skoro około 1/4 ludności świata nie ma zatrudnienia. niesprawiedliwość na rynku gospodarczym łatwo rodzi wrogość, a zagrożeni w swej pozycji na nim, tworzą nową niebezpieczną społecznie klasę – prekaria. Czują się przegrani, nie są dobrze wykształceni, łatwo wierzą demagogom i populistom. Praca lub jej brak kolejny raz w historii świata może odegrać destrukcyjną rolę społeczną”⁵².

W tym kontekście rodzą się liczne pytania, przede wszystkim o rynek pracy dla emigracji zarobkowej w Unii Europejskiej, a także pytania idące dalej – jaki charakter i godność wykonywanej pracy zapewni Unia Europejska w przyszłości migrantom, jaką polityką pracy kierować się będą państwa przyjmujące?

Praca jest wysiłkiem, trzeba ją zdobywać, jest rzeczywistością dynamiczną, która domaga się rzetelnego przygotowania, formacji zarówno pracownika, jak i pracodawcy, nie tylko w zakresie kompetencji i umiejętności i regulacji cywil-

⁵⁰ „Mamy zatem przed sobą pluralizm kulturalny i religijny, jakiego może nigdy przedtem nie doświadczano tak świadomie. Z jednej strony postępuje się wielkimi krokami ku otwarciu na świat, ułatwanemu przez technologię i masmedia – który prowadzi do zetknięcia czy nawet uczynienia wewnętrznymi wobec siebie światów kulturalnych i religijnych, tradycyjnie innych i obcych sobie – z drugiej strony odradzają się potrzeby tożsamości lokalnej, które w specyfice kulturalnej każdego dostrzegają narzędzie własnej realizacji. Ta płynność kulturalna czyni więc coraz bardziej konieczną »inkulturację«, ponieważ nie można ewangelizować nie wchodząc w głęboki dialog z kulturami. Razem z ludami o innych korzeniach do naszych drzwi pukają inne wartości i wzorce życia”. Instrukcja Papieskiej Rady do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących – „Erga Migrantes Caritas Christi” z 01.05.2004 r., <http://rodzinarodzinie.caritas.pl/wp-content/uploads/2016/09/INSTRUKCJA-ERGA-MIGRANTES-CARITAS-CHR,ISTI.pdf> (4.05.2018).

⁵¹ Por. M. Rotkiewicz, *Wyjeżdżają i lagodnieją*. Rozmowa z dr. Łukaszem Krzyżowskim, laureatem Nagrody Naukowej „Polityki” w kategorii nauki społeczne, o tym, jak emigracja uczy tolerancji, *Polityka* 14.11.2017, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/nagrodynaukowe/1727034,1,dr-lukasz-krzyzowski-o-tym-jak-emigracja-zmienia-polakow.read> (1.05.2018).

⁵² A. Zwoliński, *Wojna o pracę. Wyzwania współczesnego rynku pracy*, Petrus, Kraków 2017, Wstęp.

noprawnych umowy o pracę, ale także w szeroko pojętym wymiarze moralnym. Praca jest wartością człowieka jemu zadaną, jest wartością osobową i społeczną, jest również kategorią aksjologiczną i normatywną z punktu widzenia etyki, a więc stawiającą jej podmiot wobec świadomej i moralnej odpowiedzialności indywidualnej i społecznej. A zatem *ethos* pracy, pozostający zawsze w relacji do człowieka jako podmiotu pracy, ma tu również wymiar transcendentny.

Warto w tym miejscu przywołać wiersz Kamila Cypriana Norwida, który łączył pracę w wymiarach wartości osobowych, społecznych i ostatecznych:

*Bo nie jest światło, by pod korcem stało,
Ani sól ziemi do przypraw kuchennych,
Bo piękno na to jest, by zachwycalo
Do pracy – praca, by się zmartwychwstało*⁵³.

Bibliografia

- Bartnik Cz.S., *Praca jako wartość humanistyczna*, KUL, Lublin 1991.
- Bera R., *Poczucie odpowiedzialności zawodowej osób migrujących zarobkowo, perspektywa pedagogiczna*, Wyd. UMCS, Lublin 2012.
- Biesaga T., *Przysięga Hipokratesa a etyka medyczna*, https://www.mp.pl/etyka/podstawy_etyki_lekarskiej/29283,przysiega-hipokratesa-a-etyka-medyczna (19.05.2018).
- Cymanow P., *Spoleczne i ekonomiczne konsekwencje migracji zewnetrznych mieszkancow obszarow wsi*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2010, nr 10 (25), z. 1.
- Drucker P.F., *Kłopoty z „etyką biznesu”*, [w:] L. Ryjan CSV, J. Sójka (red.), *Etyka biznesu. Z klasyki współczesnej myśli amerykańskiej*, W drodze, Poznań 1997.
- Etyka protestancka, https://pl.wikipedia.org/wiki/Etyka_protestancka_a_duch_kapitalizmu (3.05.2018).
- Erga Migrantes Caritas Christi*, Instrukcja Papieskiej Rady z 01.05.2004 r., <http://rodzinarodzinie.caritas.pl/wp-content/uploads/2016/09/INSTRUKCJA-ERGA-MIGRANTES-CARITAS-CHRISTI.pdf> (4.05.2018).
- Franciszek, Papież, *Pope Francis to The European Parliament*, Strasbourg, France, 25 November 2014, https://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html (6.05.2018).
- Franciszek, Papież, *Przemówienie do Korpusu Dyplomatycznego z okazji Nowego Roku*, 08.01.2018, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/cd-lev_08012018.html (18.05.2018).

⁵³ K.C. Norwid, *Promethidion*, <https://literat.ug.edu.pl/cnprom/0004.htm> (2.05.2018).

- Grabowski D., *Etyka pracy. Przekonania wartościujące pracę, a zaangażowanie pracowników*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.
- Grzesiuk H., *Powstanie i ewolucja modelu Homo economicus*, „Roczniki Ekonomii i Zarządzania” 2014, t. 6, nr 42.
- GUS, <https://wuplodz.praca.gov.pl/documents/58203/838490/Mobbing.pdf/d1cdfcbdf5b5-45f4-a7df-3740fb1ae8ae?t=1406647049000> (18.05.2018).
- https://pl.wikipedia.org/wiki/T.S._Eliot (18.04.2018).
- Indyk M., *Ethos rycerski – i polski?*, „Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1974, nr 2 (14), [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1974-t-n2_\(14\).pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1974-t-n2_(14).pdf) (2.05.2018).
- Jan Paweł II, Papież, *Encyklika Centesimus Annus*, 01.05.1991, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html (2.05.2018).
- Jan Paweł II, Papież, *Encyklika Laborem Exercens*, 14.08.1981, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091981_laborem-exercens.html (2.05.2018).
- Jan Paweł II, Papież, *Encyklika Redemptor Hominis*, w2.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html (1.05.2018).
- Kirk R., *Eliot i kultura chrześcijańska*, http://dlibra.kul.pl/Content/24700/14_ethos_1989_nr%208_Kirk.pdf (18.04.2018).
- Kodeks Pracy (ujednolicony tekst prawny 2018), <http://www.regiopraca.pl/porta/prawo/ustawy/kodeks-pracy-2018-tekst-jednolity-maj-2018> (2018.05.19).
- Krupa R., *Mysł społeczna Leona XIII. Jej wpływ na rozwój społeczeństw i wyłonienie się nowych problemów*, „Symposium” 1999, nr 2/5, s.18.
- Leon XIII, Papież, *Encyklika Rerum Novarum*, 15.05.1891, w2.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html (4.05.2018).
- Lexikon für Theologie und Kirche*, (red.) M. Buchberger, Herder, Freiburg 1957.
- Łukasik J. M., *O wartości pracy, Recepcja myśli społecznej Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Labor et Educatio” 2013, nr 1.
- Markowska B., *Zwieroczekobywatel*, „Zoon Politykon” 2010, nr 1.
- Norwid K.C., *Promethidion*, <https://literat.ug.edu.pl/cnprom/0004.htm> (2.05.2018).
- Ossowska M., *Ethos rycerski i jego odmiany*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2011.
- Papieska Komisja Biblijna, *Biblia a moralność. Biblijne korzenie postępowania chrześcijańskiego*, tłum. R. Rubinkiewicz, Verbum, Kielce 2009.
- Paweł VI, Papież, *Rozważania w czasie Audiencji Generalnej*, 01.05.1968, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/audiencje/ag_01051968.html (20.05.2018).
- Rotkiewicz M., *Wyjeżdżają i łagodnieją*, Rozmowa z dr. Łukaszem Krzyżowskim, laureatem Nagrody Naukowej „Polityki” w kategorii nauki społeczne, o tym, jak emigracja uczy tolerancji, „Polityka” 14.11.2017, <https://www.polityka.pl/tygodnik->

- polityka/nauka/nagrodynaukowe/1727034,1,dr-lukasz-krzyzowski-o-tym-jak-emi-gracja-zmienia-polakow.read (1.05.2018).
[http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Symposium/Symposium-r1999-t3-n2\(5\)/Symposium-r1999-t3-n \(12.05.2018\).](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Symposium/Symposium-r1999-t3-n2(5)/Symposium-r1999-t3-n (12.05.2018).)
- Sikora A., *Pojęcie, rozwój i struktura polskich kodeksów etyki lekarskiej na tle etyki zawodowej*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2002, t.13, https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/8488/1/08_Adam_Sikora_Pojęcie%2C%20rozwój%20i%20struktura%20polskich%20kodeksów%20etyki_95-109.pdf (2.05.2018).
- Skrobicki Z., *Antropocentryzm w nauczaniu społecznym papieża Jana Pawła II*, „Studia Włocławskie” 2015, nr 17, http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Studia_Wloclawskie/Studia_Wloclawskie-r2015-t17/Studia_Wloclawskie-r2015-t17-s277-294/Studia_Wloclawskie-r2015-t17-s277-294.pdf (19.05.2018).
- Słupska M., *Niepokojący wzrost liczby samobójstw w UK*, www.mojawyspa.co.uk/artykuly/33458/Niepokojący-wzrost-liczby-samobójstw-w-UK (19.05.2018).
- Solak A., *Człowiek jako podmiot pracy w Laborem Exercens Jana Pawła II*, „Forum Pedagogiczne UKSW” 2011, nr 1, <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-bb4510dc-44c6-454c-a394-3601b6ccacaa> (10.05.2018).
- Statystyka GUS, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables>. (3.05.2018).
- Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski, *Uświęcenie pracy zawodowej*, „Société d’Éditions Internationales”, Paris 1963.
- Strzeszewski Cz., *Ethos pracy ludzkiej w nauce Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1982, t. X.
- Szulczyński A., *Education to the “integral ecology”. Focus on the social teaching of Pope Francis and his encyclical „Laudato si”*, „Studia Socialia Cracoviensia” 8, 2016, nr 1 (14).
- Tornielli A., Galeazzi G., *This Economy kills, Pope Francis on Capitalism and Social Justice*, Liturgical Press, Edizioni Piemme Spa, tłum. Demetrio S. Yocum, Milano 2015.
- Weber M., *Etyka protestancka a duch kapitalizmu (rozdział III Asceza i duch kapitalizmu)*, <http://coin.wne.uw.edu.pl/mbrzezinski/teaching/HE1/Teksty/WeberEtyka.pdf> (2.05.2018).
- Wegner G., *Arbeit als Liebe, Ethos*, „Der Tagesspiegel“ 31.10.2015.
- Wiśniewski J., *Etos chrześcijańskiego przedsiębiorcy*, [w:] S.H. Zaręba, A. Wysocki (red.), *Przedsiębiorczość i obywatelskość w perspektywie katolickiej nauki społecznej*, Wyd. UKSW, Warszawa 2015.
- Wolski A., *Homo Faber czyli pacoholik. Pracoholizm zaczyna się już w szkole*, <https://www.polskieradio.pl/7/5098/Artykul/1907489>, audycja „Eureka” (19.05.2018).
- Zwoliński A., *Praca zawodowa a dobro wspólne*. Konferencja *Uniwersalizm pracy ludzkiej*, „Labor et Educatio” 2016, nr 4.
- Zwoliński A., *Wojna o pracę. Wyzwania współczesnego rynku pracy*, Petrus, Kraków 2017.
- Zwoliński A., *Zróżnicowanie zawodowe jako przejaw dobra wspólnego*, „Labor et Educatio” 2016, nr 4.
- Zywar G., *Józefa Tischnera rozumienie pracy*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2011, vol. 14, nr 1, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2011/2011_01_zywar_83_88.pdf (3.05.2018).

Streszczenie

Myślą przewodnią artykułu jest *ethos* ludzkiej pracy w nawiązaniu do zjawiska emigracji na przykładzie emigrantów polskich pracujących w państwach przyjmujących Unii Europejskiej. Artykuł opisuje powyższe zagadnienie w świetle katolickiej nauki społecznej. Wartości pracy ludzkiej są tu fundamentalne i znaczące dla egzystencji ludzkiej. Historycznie ujmując to zagadnienie, trzeba podkreślić, że wartości związane z pracą człowieka ulegały ewolucji, począwszy od pracy niewolniczej, do aktów prawnych wyrażonych w kodeksach pracy czy kodeksów etyki zawodowej, wskazując w ten sposób na wymiar godności osoby ludzkiej. Ta myśl *ethosu* pracy w odniesieniu do godności jej podmiotu została szczególnie przywołana w polemice z filozofią marksistowską. Wielki wkład ma tu papież Jan Paweł II ukazując społeczny i podmiotowy wymiar pracy ludzkiej, zwłaszcza w słynnej encyklice *Laborem exercens (O pracy ludzkiej)*. Konsekwentnie Jan Paweł II opowiedział się tutaj za pierwszeństwem osoby ludzkiej i pracy ludzkiej przed kapitałem – *zmiany idące po linii zdecydowanego przeświadczenia o pierwszeństwie osoby przed rzeczą, pracy człowieka przed kapitałem jako zespołem środków produkcji* (LB 13). Papież Franciszek jeszcze bardziej wzmocnił i uwydatnił tę myśl społeczną mówiąc o nowych formach przestępstw i ucisku – przemocy przeciwko chrześcijańskim wartościom i pojęciu pracy, a jednocześnie podkreśla godność osoby w miejscu pracy, podnosząc przy tym głos krytyki, co do zachodzących procesów na rynkach pracy, tj. globalizacji, neoliberalizmu, neokolonializmu. W tym specjalnym więc, społecznym kontekście migracje wydają się nowym wyzwaniem w trosce o godność i sprawiedliwość pracy ludzkiej.

Ethos of human work and challenges for the Polish Emigration in the European Union. Focus on the Catholic Social Teaching

Summary

The topic of this article is the ethos of human work with the phenomena of migration in regards to the Polish migrants working in the Community of the European Union. It is particularly well described according to Social Teaching of the Catholic Church. Values of human work are actually a fundamental focus of human existence. During the history time, the values of work evolve from those of slave labour up to the code of labour rights and human dignity. These phenomena of human work could be recognized especially in the polemic of Marxist philosophy. It has been seriously emphasised by Pope John Paul II, particularly in his Encyclical: *Laborem Exercens*. Consequently, the Pope emphasised the priority of each Human Being and Human work before Capital, “*in line with the definite conviction of the primacy of the person over things, and of human labour over capital as a whole collection of means of production.*” (LE 13). Pope Francis reinforces this teaching speaking about the new forms economical crimes and oppression against the Christian values of work and he postulates the dignity of human work and at the same he

criticises the processes of globalisation, neo – liberalism and neo – colonialism. In this special social context, the processes of migration are a new challenge in the solicitude of dignity and justice of human work.